

KULTŪRINIO GYVENIMO SVYRAVIMAI

ROMUALDAS J. MISIŪNAS, REINAS TAAGEPERA. KULTŪRINIAI „ATŠILIMO“ POKYČIAI

Kultūrininkų sluoksniuose atlydys sukėlė daug vilčių. Sparčiai gausėjo meno ir literatūros kūrinių ir, svarbiausia, gerėjo jų kokybė. Kultūros atgimimas buvo svarbiausias laimėjimas šeštojo dešimtmečio pabaigoje ir septintojo dešimtmečio pradžioje. [...]

Atlydys įgalino atsisakyti privalomų modelių ir dogmų, vyravusių mene stalinizmo metais. Paplito asmeniškė introspekcija ir Vakarų srovėmis paremtos stilistinės bei struktūrinės naujovės. Literatūroje atsirado tai, kas anksčiau buvo tabu – sąmonės srautas, nechronologinės pasakojimo formos ir psichologinė savianalizė. [...]

Vaizduojamajame mene buvo toleruojama didesnė turinio ir formos įvairovė, sugrįžo kai kurių Stalino laikų neminimų dalininkų kūrybinis palikimas. Žymiausias pavyzdys – Mikalojus Konstantinas Čiurlionis (1875–1911), kurio darbai buvo traktuojami kaip individualizmo ir simbolizmo išraiška ir todėl pašalinti iš viešos ekspozicijos Kauno muziejuje, prieš karą statytame specialiai jo kūriniams. Čiurlionio kaip svarbiausiojo Lietuvos tautinio dailininko rangas *de facto* vėl buvo pripažintas išleidus reprodukcijų rinkinį ir vėl atidarius jo darbų parodą. Rengiant reprodukcijas, vyko atkaklūs partinių kultūros vadovų ginčai. Albumo pasirodymas po ilgų ginčų ir atidėliojimų buvo reikšmingas įvykis, rodantis, jog oficialiai pripažįstama svarbi Lietuvos kultūrinio palikimo dalis.

Teatre atsirado daugiau temų ir stilių, pagausėjo išorinių kontaktų. 1956 m. trijų respublikų teatrai pradėjo bendradarbiauti; Lietuvos aktoriai ėmė gastroliuoti Lenkijoje. Modernūs eksperimentai prasidėjo muzikoje.

[...]

Apie 1959 m. Baltijos respublikų kultūrinė atmosfera beveik neatpažįstamai pasikeitė, palyginti su buvusia vos prieš šešerius metus - nors iš esmės ji liko itin sovietinė. Tie, kurie lygino šių kraštų ir Vakarų laisvės laipsnį, tebeatė didžiulį skirtumą. Bet tie, kurie lygino bjaurią 1959 m. atmosferą su 1953 m. dusimu, regėjo akivaizdų nuotolį tarp kultūros vegetavimo ir jos žūties. Atsirado naujų vilčių, ir kitam dešimtmečiui buvo lemta išvystyti tikrą Baltijos tautų kultūrų prisikėlimą. Tai, kad prisikėlimas nebuvo lengvas, tik didina jo reikšmę.

Misiūnas R. J., Taagepera R. *Baltijos valstybės: priklausomybės metai 1940–1980*, Vilnius: „Mintis“, 1992, p. 160–164.

MEILĖ LUKŠIENĖ. ATSIMINIMAI APIE PUOLIMĄ IR PAŠALINIMĄ IŠ VILNIAUS UNIVERSITETO LIETUVIŲ LITERATŪROS KATEDROS

Jau tuoj po minėto pasitarimo ir Sniečkaus duotų nurodymų (apie visa tai mes katedroje nieko nežinojome), tiksliai nebeatmenu, ko gero, trečiajame Rašytojų sąjungos viešame išplėstiniame susirinkime, išgirdau pirmą puolimą už monografiją apie J. Biliūną. Posėdžio pradžioje mane maloniai sveikino su knygos pasirodymu Drazdauskas, dar pora pažįstamų koridoriuje, o iš tribūnos Rašytojų sąjungos pirmininkas A. Venclova plėtojo minėtame uždarame pasitarime su rašytojais komunistais Žiugždos pasakytą formuluotę, kad mano knyga apie Biliūną esanti „bloga“, apibendrinamas gautą politinę instrukciją. Ir prasidėjo! Tikslas aiškus – įbauginti inteligentiją ir suvaryti į deramus rėmus. Nuodėmių ieškota ir ten, kur visai neseniai paties režimo budrioji akis – cenzūra – buvo praleidusi. Naujai buvo blusinėjamos daugelio katedros narių jau išleistos knygos, ieškoma naujų kalčių. Vengrijos sukilimo metu iškilusi grėsmė visai imperijos visybei vertė stabdyti laikiną režimo atokvėpį,

suminkštėjimą. Didžiausias pavojus buvo įžiūrimas intelektualinio potencialo laisvėjime. Vienas aspektas nerimą kėlė ir Rusijoje – tai paties žmogaus atsitiesimas. [...] Antrasis aspektas, aktualiausias Sąjungos okupuotuose kraštuose – tai nacionalinis tautų išsilaisvinimo šūkis, kuris ir buvo ryškiausias Vengrijos sukilimo vėliavoje; jis jau plazdėjo ir Lenkijoje, neilgai trukus suskambės ir Čekijoje.

Ir Lietuvoje, pažaidus priekaištais bei kaltinimais dėl revizionizmo (man taikyta nuodėmė, kad aš nuvertinusi proletariato reikšmę istorijoje, Kapsuko vaidmenį, sumenkinusi Biliūno kūrinį ir t. t.), imta plėtoti aktualiausią tuo metu kaltinimą nacionalizmu. Literatūriniai priekaištai galutinai virsta politiniu nacionaliniu klausimu.

[...]

Partiniuose susirinkimuose (universitete per porą metų), Intelligentų suvažiavime, spaudoje užsakomi atitinkami straipsniai, o paskui jų pagrindu kaip „vox populi“ keliam nauji kaltinimai. Viešai ir už uždarytų durų pulta katedra kaip kolektyvinis vienetas, o čia gaudavau dažnai pylos ir aš kaip jos vedėja, buvo puolami ir atskiri dėstytojai, visų pirma Zaborskaitė, Kostkevičiūtė, Rabačiauskaitė, pradėta, bet nesusidorota su Sauka, puolamas Sprindis, Lebedys buvo pultas anksčiau. [...] Konservatorija įgąsdinama neigiamu prof. Juzeliūno vertinimu, Pedagoginis institutas – pašalinant Laužiką, VVU [Vilniaus valstybinis universitetas] – stambesniu smūgiu: rektoriaus pašalinimu ir dviem Lietuvių literatūros katedros valymais – 1959 metais ir 1961 metais po XII suvažiavimo. Naujų įkalčių nebeieškota, tačiau valymas nusitęsė per beveik dvejus metus, įtampoje laikant ne tik valumo paliestus žmones, jų darbo grupes, bet ir kolegas kituose aukštųjų mokyklų padaliniuose. Nemanau, kad bijota apsispręsti, greičiau šitaip norėta sustiprinti bauginimą.

Lukšienė M. „Apie Lietuvių literatūros katedrą...“, in: *Vilniaus universiteto Lietuvių literatūros katedra 1940–2000* [sudarė Viliūnas G.], Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2002, p. 26–28.